

РОЛЬ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ТА МІСЦЕВИХ ІНІЦІАТИВ У ЗБЕРЕЖЕННІ РІДКІСНИХ ВИДІВ ТВАРИН УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Коваленко Олександра Олександрівна

студентка Житомирського державного університету імені Івана Франка

Максименко Юлія Вікторівна

кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології біологічного моніторингу
та охорони природи Житомирського державного університету імені Івана
Франка

Українські Карпати — це не просто гірський масив, а справжній осередок біорізноманіття загально європейського значення. Їхні унікальні екосистеми, що формувалися впродовж тисячоліть, характеризуються надзвичайно високим рівнем ендемізму, тобто наявністю видів, які трапляються тільки тут і ніде більше у світі. Цей гірський регіон є оселею для численних видів флори та фауни, від рідкісних рослин до знакових великих ссавців. Багато з цих видів є рідкісними, зникаючими або перебувають під загрозою вимирання, що підкреслює глобальне значення їх збереження [5]. Збереження унікальних екосистем та видів, що мешкають у Карпатах, є критично важливим не лише для самого регіону, а й для підтримання загальної екологічної рівноваги та функціонування природних процесів у масштабах континенту [3].

Проте, попри свою унікальність та природоохоронний статус, тваринний світ Карпат стикається з низкою серйозних загроз, які ставлять під сумнів його подальше існування. Серед ключових проблем, що найбільше впливають на стан популяцій диких тварин, варто виокремити втрату та фрагментацію природних середовищ існування. Це відбувається через нераціональну господарську діяльність, що включає інтенсивне лісокористування, неконтрольоване будівництво та розвиток інфраструктури, що перетинає міграційні шляхи та руйнує цілісні біотопи [3,6].

Не менш загрозливим є браконьєрство, яке, попри законодавчі заборони, продовжує завдавати значної шкоди популяціям рідкісних видів, особливо великих хижаків та копитних [3]. Крім того, на тваринний світ Карпат все відчутніше впливають негативні наслідки зміни клімату. Зміни температурного режиму, інтенсивності опадів та зростання частоти екстремальних погодних явищ впливають на ареали поширення видів, змінюють їхні кормові бази та змушують шукати нові адаптаційні можливості, що є стресом для багатьох популяцій [6]. Ці взаємопов'язані чинники створюють комплексний тиск на біорізноманіття регіону, роблячи питання його збереження надзвичайно актуальним та терміновим.

Саме тому особливого значення набувають ініціативи, спрямовані на безпосередній порятунок та реабілітацію тварин. Серед таких ініціатив

реабілітаційні центри які є невід'ємною частиною сучасної природоохоронної стратегії, відіграючи важливу роль збереженні великих хижаків Карпат. Вони не лише надають притулок і кваліфіковану допомогу тваринам, що постраждали від наслідків людської діяльності, а й сприяють їх поверненню до природного середовища або забезпечують гідне життя, якщо реінтродукція неможлива [2].

Одним з таких осередків є Центр реабілітації бурого ведмеда "Синевир" він є яскравим прикладом реабілітаційної праці в карпатському регіоні, розташований на території Національного природного парку "Синевир". Головним завданням цього унікального закладу є порятунок та реабілітація бурих ведмедів, які стали жертвами жорстокого ставлення з боку людей. Це можуть бути тварини, що утримувалися в неволі в неналежних умовах, використовувалися для притравки, або ж ті, що з інших причин втратили природні інстинкти та здатність виживати в дикій природі самостійно. Центр створює для них максимально наближені до природних умови на великій території, що дозволяє ведмедям адаптуватися до напіввільного життя, відновити фізичну форму та психологічний стан. Важливість цього центру для збереження популяції бурого ведмеда (*Ursus arctos* L.), який є червонокнижним видом в Україні і потребує особливої охорони, важко переоцінити [1]. Діяльність центру не обмежується тільки наданням ветеринарної допомоги та належного догляду. Він також виконує значну освітню роботу, яка є вкрай важливою для формування екологічної свідомості. Відвідувачі центру, спостерігаючи за ведмедями в умовах, близьких до природних, дізнаються про їхню біологію, поведінку, загрози, з якими стикаються ці великі хижаки, та величезне значення їхнього збереження для екосистеми Карпат. Більше того, такі реабілітаційні осередки є важливим інструментом для зменшення конфліктів між ведмедями та місцевим населенням. Пропонуючи альтернативні шляхи вирішення проблем із дикими тваринами, вони сприяють гармонійному співіснуванню людини і природи. Це допомагає не лише окремим тваринам, а й загалом підтримує стабільність популяції ведмеда в регіоні, запобігаючи неконтрольованим діям щодо цих величних тварин [1,3].

Екопарк "Долина Вовків" також робить значний внесок у збереження великих хижаків, зокрема вовка (*Canis lupus* L.), котрий є ключовим видом у карпатських екосистемах. Ці звірі відіграють важливу роль у підтриманні природного балансу, контролюючи популяції копитних та забезпечуючи здоров'я екосистеми загалом. Хоча "Долина Вовків" є приватною ініціативою, її діяльність виходить далеко за рамки простого утримання тварин. Екопарк створює необхідні умови для життя тих вовків, які з різних причин (наприклад, травми, вирощування в неволі або відсутність адаптації до дикої природи) не можуть бути реінтродуковані. Тут їм забезпечують догляд, ветеринарну допомогу та простір, наближений до природного середовища існування [2,3].

Окрім прямої допомоги тваринам, "Долина Вовків" виконує надзвичайно важливу освітню функцію. Через безпосереднє спостереження за вовками та іншими хижаками в умовах, максимально наближених до природних, відвідувачі отримують унікальну можливість краще зрозуміти їхню поведінку, соціальну

структуру та життєво важливу екологічну роль. Це сприяє руйнуванню численних негативних стереотипів і міфів, які століттями формувалися навколо цих тварин. Завдяки просвітницькій роботі екопарку формується більш толерантне та поважне ставлення до хижаків серед населення [2,6]. Люди починають усвідомлювати, що вовки є не "шкідниками", а невід'ємною частиною здорової екосистеми, що є критично важливим аспектом для їхнього довгострокового збереження та гармонійного співіснування людини і дикої природи. Екопарк стає платформою для діалогу та розуміння, сприяючи зміні суспільної думки на користь захисту цих важливих мешканців Карпат [2,3]

Окрім великих реабілітаційних центрів, важливу роль у збереженні тварин відіграють менші, але не менш значущі місцеві ініціативи, такі як Центр "Квасовець". Цей центр займається реабілітацією різноманітних диких тварин, що потрапили в біду. Проекти, що реалізуються в "Квасовці", включають надання ветеринарної допомоги травмованим тваринам, їхню реабілітацію та підготовку до повернення в природне середовище, коли це можливо. Крім того, центр проводить екологічну освіту для місцевих громад та туристів, підвищуючи їхню обізнаність про дику природу Карпат та необхідність її охорони. Наприклад, їхня робота з порятунку та адаптації різних видів диких тварин, що постраждали від людської діяльності, є конкретним прикладом їхньої діяльності. Це демонструє, як на локальному рівні можна ефективно працювати над збереженням біорізноманіття [1].

Незважаючи на значні зусилля природоохоронних організацій, науковців та реабілітаційних центрів, збереження рідкісних та зникаючих видів тварин Карпат стикається з численними, глибоко вкоріненими викликами. Ці проблеми мають як природний, так і, здебільшого, антропогенний характер, що ускладнює їх подолання та вимагає негайних, комплексних рішень [3].

Однією з найсерйозніших загроз є постійне розширення антропогенного впливу на природні екосистеми. Це проявляється в інтенсивній лісозаготівельній діяльності, що часто відбувається без належного врахування екологічних наслідків, призводячи до масштабної вирубки лісів. Як наслідок, відбувається невпинне розширення туристичної інфраструктури – будівництво нових доріг, готелів, гірськолижних трас та інших об'єктів. Усі ці процеси не лише безповоротно змінюють ландшафт, а й призводять до критичної фрагментації ареалів існування диких тварин. Їхні природні середовища розбиваються на дрібні, ізольовані ділянки, що унеможлиблює вільну міграцію, пошук їжі та розмноження, а також посилює генетичну ізоляцію популяцій. Такі "острівці" дикої природи не можуть підтримувати життєздатні популяції, особливо це стосується великих хижаків, яким необхідні значні, цілісні території для виживання [2,3].

Крім того, ефективне впровадження природоохоронних заходів ускладнюється недосконалістю та нестабільністю законодавчої бази, а також хронічним недостатнім фінансуванням галузі. Часто існуючі закони не мають достатніх механізмів для запобігання шкоді або їх виконання є проблематичним через корупцію чи відсутність належного контролю. Дефіцит коштів призводить

до браку ресурсів для проведення регулярного моніторингу популяцій, ефективної охорони заповідних територій, системної боротьби з браконьерством та реалізації довгострокових програм реінтродукції чи підтримки видів. Це створює "прогалини", якими користуються ті, хто зацікавлений у неправомірному використанні природних ресурсів.

Перспективи збереження карпатської фауни значною мірою залежать від ефективності та синергії спільних, скоординованих зусиль на всіх рівнях. Для успішного подолання цих викликів необхідна активна співпраця між усіма зацікавленими сторонами:

Науковці відіграють фундаментальну роль, надаючи актуальні дані про стан популяцій, розробляючи науково обґрунтовані методи моніторингу, оцінюючи ефективність природоохоронних заходів та пропонуючи інноваційні стратегії збереження.

Громадські організації виступають "голосом" природи, привертаючи увагу суспільства та урядових структур до нагальних проблем, здійснюючи незалежний громадський контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та реалізуючи проєкти безпосередньо на місцях.

Державні установи мають забезпечити міцну та стабільну законодавчу базу, ефективний правозастосовний механізм, достатнє фінансування природоохоронних програм та загальну координацію всіх зусиль.

Місцеве населення є ключовим партнером, адже саме воно безпосередньо взаємодіє з дикою природою. Важливо активно залучати громади до природоохоронних програм, пропонувати альтернативні та сталі джерела доходу (наприклад, екотуризм, збір дикоросів), щоб вони були зацікавлені у збереженні, а не експлуатації природних ресурсів [3,2].

Важливо впроваджувати комплексні підходи, які не обмежуються лише заборонами чи створенням заповідників. Це має бути комплексом :наукових досліджень, для глибокого розуміння екосистем, поведінки та потреб видів. Правової охороної діяльності для забезпечення надійного захисту видів та їхніх середовищ існування на законодавчому рівні. Звісно важливою в цьому питанні є екологічна освіта що є важливою для формування у суспільстві високого рівня екологічної культури та свідомого ставлення до природи.

У цьому контексті роль реабілітаційних центрів, таких як "Синевир", "Долина Вовків" та "Квасовець", є надзвичайно важливою, багатогранною та незамінною. Вони не тільки надають безпосередню допомогу окремим тваринам, що потрапили в біду, рятуючи їхнє життя та відновлюючи здоров'я. Ці центри виконують критично важливу просвітницьку функцію, формуючи у суспільстві свідоме, відповідальне та емпатичне ставлення до природи. Вони демонструють живі приклади гармонійної взаємодії людини та диких тварин, розвінчуючи численні міфи та необґрунтовані страхи, що часто стають причиною конфліктів [2,3]. Відвідувачі на власні очі бачать цінність кожного життя та складність відновлення популяцій, що дає потужний емоційний поштовх до зміни поведінки. Саме це усвідомлення, підкріплене особистим досвідом та знаннями, дозволяє сподіватися на довгострокове збереження унікального біорізноманіття

Карпат для майбутніх поколінь, забезпечуючи їм можливість бачити ведмедів, вовків та рисей не лише на сторінках Червоної книги, а й у їхньому природному середовищі, як повноцінних учасників екосистем.

Крім того, ефективність природоохоронних заходів у Карпатах значно підвищується через міжнародну співпрацю. Транскордонний характер гірської системи означає, що багато видів тварин не знають державних кордонів. Тому програми збереження, що охоплюють усю Карпатську конвенцію [3], відіграють вирішальну роль у координації зусиль між Україною, Польщею, Словаччиною, Румунією та іншими країнами регіону. Спільні проєкти з моніторингу популяцій, створення екологічних коридорів та обміну досвідом є критично важливими для стабільності та збільшення чисельності популяцій великих хижаків та інших мігруючих видів. Наприклад, міжнародні фонди та програми, такі як ті, що підтримуються WWF, надають значну підтримку у впровадженні інноваційних підходів до збереження біорізноманіття, включаючи боротьбу з незаконним полюванням та розвиток сталого туризму [2,3].

В майбутньому збереження Карпатського біорізноманіття потребуватиме ще більш глибокої інтеграції наукових знань, технологічних інновацій та соціальних змін. Розвиток дистанційного моніторингу, використання ДНК-аналізу для відстеження популяцій, а також впровадження ефективних цифрових платформ для екологічної освіти можуть значно підвищити ефективність природоохоронних заходів. Крім того, важливо зосередитись на створенні економічних стимулів для місцевих громад, щоб вони бачили пряму вигоду від збереження природи (наприклад, через розвиток екотуризму та виробництво екологічно чистих продуктів). Це забезпечить, що збереження природи стане не тягарем, а рушійною силою для добробуту регіону.

Список літератури:

Основні джерела

1. Динаміка чисельності популяції ведмеда бурого в Українських Карпатах / І. В. Делеган, М. М. Лушак, І. І. Делеган // Збірник науково-технічних праць НЛТУ України. Львів : НЛТУ України, 2010. Вип. 2024 С. 132–138.

2. Лисенко Г.М. Екологія тварин : навчальний посібник / Г.М. Лисенко, С.В. Пасічник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 208 с.

3. Природа Карпат : науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України / голов. ред. Ф. Д. Гамор. Рахів : Карпатський біосферний заповідник, 2024. 110 с.

4. Царик Й. В. Зоологія хордових : навчальний посібник / Й. В. Царик, С. І. Гаванська, С. В. Царик. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 356 с.

5. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. Київ : Глобалконсалтинг, 2021. 608 с.

6. Щербак Н. Н. Зоологія хребетних : підручник / Н. Н. Щербак, М. С. Вєрвес, В. Г. Абакумов. Київ : Либідь, 1999. 464 с.

Інтернет ресурси:

1. 100 днів турботи: як адаптуються тварини у реабілітаційному центрі "Квасовець" (ФОТО, ВІДЕО). *Mukachevo.net* : новини Закарпаття. URL:

https://mukachevo.net/news/100-dniv-turboty-iak-adaptuiutsia-tvaryny-u-reabilitatsynomu-tsentr-kvasovets-foto_6271348.html (дата звернення: 07.06.2025).

2. Екопарк «Долина Вовків». *Karpatium* : *Karpatium*. URL: <https://karpatium.com.ua/ecoparks/ekopark-dolyna-vovkiv> (дата звернення: 07.06.2025).

3. Національний природний парк «Синевир» : офіційний сайт. URL: <https://synevyr-park.in.ua/> (дата звернення: 07.06.2025).